

RECENZE A REFERÁTY

Jiří Zeman: Filozofie a přírodovědecké poznání. Academia, nakladatelství ČSAV, Praha 1985. 158 stran.

Další práce J. Zemana navazuje svým zaměřením na předcházející studie tohoto autora, což znamená, že ústřední problematikou jsou otázky vztahu dialektické teorie a současných přírodních věd, zejména těch oblastí, které stále ještě zůstávají otevřenými problémy dnešní vědy. Autor vybírá k analýze především takové okruhy problémů, které mají zásadní význam pro vytváření a přetváření světového názoru, konkrétně přírodovědeckého obrazu světa.

První kapitola nazvaná *Materiální jednota světa a integrace vědeckého poznání* si všímá vztahu dialektického materialismu a přírodních věd na úrovni základního a výchozího tvrzení marxistické teorie přírody. Vychází z toho, že ukazuje konkrétní vzájemné souvislosti obecného tvrzení materialistického monismu s jeho ontologickým základem a opět jeho teoretickým odrazem, tentokrát však v speciálních přírodních vědách. Logicky se tak dostává k otázkám vztahu monismu a integrace vědy a všímá si především úlohy filozofie v procesu diferenciaci a integraci, zejména role metodologické, ale neopomíjí ani vazby ideologické a celospolečenské; to vše dokládá konkrétním materiálem. Na tomto pozadí pak rozvíjí v strukturně genetickém obrazu jednoty světa Engelsovo pojetí forem pohybu hmoty a Leninovu teorii odrazu; nezůstává u prostého opakování, ale doplňuje marxistickou teorii využitím výsledků přírodních věd, zejména kosmologie, fyziky, kybernetiky a biologie.

V druhé kapitole *Zobrazení světa v konceptuálních soustavách vědy* se autor zabývá otázkami vědeckých teorií a náznakově se dotýká problematiky, kterou do filozofie uvedli Popper, Kuhn, Feyerabend, Lakatos aj. Zeman nezůstává pouze u abstraktního vysvětlování transformací konceptuálních soustav, ale snaží se ukázat, jak se na tomto procesu podílejí poznatky nebo i hypotézy či domněnky současné vědy, a tak se v této kapitole objevuje i otázka negativních veličin. Vesmír vybudovaný z těchto negativních veličin – záporné křivosti prostoru, záporné singularity, záporné gravitace atd. – vytváří hypotetickou symetrickou negativní soustavu, která není podle Zemana jen fantastickou matematickou hříčkou, ale má přinejmenším svoji metodologickou a heuristickou hodnotu.

V kapitole *Jednoduchost v přírodě a její odraz v poznání* ukazuje autor spojitost jednoznačnosti přírodních zákonů a principu jednoduchosti (= realizování jakéhokoliv přírodního procesu probíhá vždy právě tím nejjednodušším způsobem). Ukazuje historii této myšlenky, její interpretaci v marxistické teorii, přičemž důsledně kritizuje její deformaci v teleologickém názoru, v gnozeologickém pojetí jednoduchosti v subjektivním idealismu (Avenarius) atd. Pojetí jednoduchosti v dialektice a teorii poznání ukazuje pak na příkladě současných vědeckých teorií – kvantové fyziky, kosmologie, teorie relativity, kybernetiky.

Kapitolu věnovanou otázkám prostoru a času otevírá problémem nekonečna; kvantitativní a kvalitativní nekonečno, relativní vztah konečna a nekonečna, chápání nekonečna v jednotlivých oborech. V souvislosti s pojetím nekonečna ve vztahu k vesmíru se zde řeší otázka relace nekonečna a referenční soustavy a paralelně s tím i otázka antropocentrismu ve vědě. Ale právě otázka antropocentrismu zde není překonána zcela důsledně a odvážně. Podkladem této domněnky je 1. stáří vesmíru je stále jednoznačně měřeno roky, 2. tvrzení, že „čas měřený rotacemi Země nemá začátek“ (s. 68). Budeme-li však důsledně trvat na tvrzení, že čas je způsob existence hmoty, pak roky jsou nutné spojeny se svým fyzikálním základem — mechanickým pohybem planety — a ve vývojových fázích vesmíru, kdy žádný mechanický pohyb ještě neexistoval, ztrácí toto měřítko svoji oprávněnost a jeví se jako antropocentrismus. Dále se autor zabývá především moderními charakteristikami času, které jsou vázány především na kvantovou fyziku.

Pátá kapitola — *Otázky dialektické rozpornosti* — představuje v mnohém shrnutí základních problémů předcházející Zemanovy práce *Přírodovědecký a gnozeologický aspekt rozpornosti* (Praha 1981), která byla již recenzována. (V. Grulich in *Filoz. čas.* 1982/5, s. 810–815 a *J. Cetl in SPFFBU B 31 /1984/ s. 89–90.*)

V poslední kapitole jsou řešeny *Otázky vývoje a uspořádanosti* a samotné určení podstaty pořádku, resp. pokusy o toto určení. Problematika je vymezena pojmy entropie, informace, vývoj apod. Spojením procesů biologických, termodynamických a kybernetických se autor snaží vymezit cestu poznání k zjištění zdroje pořádku a ne-zůstávat u jeho pouhého popisu. Od uspořádanosti se dostává až k problému vědomí, kde se soustřeďuje na psychologické otázky.

Hlavní klady Zemanovy práce bych spatřoval v tom, že se nevyhýbá nevyřešeným otázkám současné vědy, spíše právě v nich spatřuje možnost uplatnění dialektické teorie; v Zemanových úvahách se tak rychle objevují nejnovější poznatky přírodních věd, které jsou marxisticky interpretovány na úrovni ne příliš časté. Stejně tak bych chtěl kladně ohodnotit, že Zeman jako čtenář sci-fi povídek metodologicky plodně spojuje fantazii s vědou a v mnoha otázkách tento přístup uplatňuje, aniž by ztratil pevnou půdu pod nohama. Méně kladně ohodnocení si zaslouží ta skutečnost, že autor nedoplnil studii, která se skládá převážně z materiálů již dříve publikovaných, novými poznatky, jež by mohly přispět k řešení některých otázek, čímž se zpronevňuje svému jinak typickému rysu — aktuálnosti.

Neochuzený však zůstává jiný znak Zemanových prací a tím je obohacování kategoriálního aparátu dialektického materialismu o pojmy, které jsou běžné v přírodních teoriích a mají mnohem obecnější platnost. Zeman se tak snaží přispívat k tomu, aby marxistická filozofie nezaostávala za rozvojem přírodních věd, ale sama nabízela možná řešení.

Josef Krob

Donald Attwater: The Penguin Dictionary of Saints. Harmondsworth, Penguin Books 1985. II. upravené vydání ed. Catherine Rachel John. 352 str. — **The Penguin Dictionary of Religions.** Ed. John R. Hinnells. Harmondsworth, Penguin Books 1984. 550 stran, bibliografie, rejstříky.

Známé anglické vydavatelství Penguin připravilo pro svou edici Reference Books tentokrát dvojici slovníků s náboženskou tematikou — Attwaterův *Slovník světů* a *Slovník (světových) náboženství* pod redakcí Johna R. Hinnellese.

Autorem první publikace není profesionální teolog: Donald Attwater (nar. 1892) studoval práva, později se rozhodl pro dráhu spisovatele a novináře. Je autorem řady knih s hagiografickou tematikou (*Martyrs, 1957; St. John Chrysostom, 1959; Saints of the East, 1963*). Zemřel v roce 1977, pro druhé vydání upravila a doplnila slovník jeho dcera Catherine Rachel John.

Slovník v mnohém překonává tradiční, ale již zastaralá informatoria typu *Životopisů svatých*, a to především poctivou komparací legend s reálnými historickými fakty, která Attwater jako laický autor nemusel přizpůsobovat nebo zamlčovat. Za-